

5. Задорожній О. *Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: Монографія / О. Задорожній.* – К. : К.І.С., 2015. – 712 с.
6. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena_2/GRC%20-%20Domestic%20Implementation%20of%20IHL%20Report%20UKR.pdf
7. *История международного права: Монография, изд. второе дополненное, под ред. А. И. Дмитриева и У. Е. Батлера.* – Одесса : «Феникс», 2013. – 574 с.
8. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела / О. В. Київець – Кам'янець-Подільський : ПП «Видавництво «Оіюм», 2011. – 480 с.
9. Калугин В. Ю. *Курс международного гуманитарного права.* – Мн. : Тесей, 2006. – 496 с.
10. Колотуха І. О. *Кримінальна відповідальність фізичних осіб за порушення норм міжнародного гуманітарного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / І. О. Колотуха; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія».* – Одеса, 2010. – 17 с.
11. Коррел Х. *Подходящая школа международного права (К примату права в международных отношениях) // Междунар. право.* – 2000. – № 211. – С. 66.
12. *Partsch K. J. General Rules Concerning the Application of Treaties in the National Legal Order: Introductory reports/ Karl Josef Partsch // National Implementation of International Humanitarian Law: Proceedings of an International Colloquium Held at Bad Homburg, June 17-19, 1988.* – 286 p.
13. *Sing N. Armed Conflicts and Humanitarian Law in Ancient India / Sing N. – Melanges pictet. Genevr, 1984.* – P. 533.
14. Мищак І. М. *Вплив політико-правових положень дхармашастр та артхашастр на становлення системи державного управління в Стародавній Індії / І. М. Мищак // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* – 2013. – № 2. – С. 18 – 22.
15. Мищак І. М. *Правове становище військовослужбовців і державних службовців у Стародавньому Вавилоні / І. М. Мищак // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* – 2013. – № 5. – С. 15 – 19.
16. *Speech for ICRC Vice-President Beerli XXXVIth Round Table on Current Issues of International Humanitarian Law, «Respecting IHL: Challenges and Responses» San Remo, 5 – 7 September 2013 [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/2013/round-table-san-remo-beerli-2013-icrc.pdf>

* Мадзігон Наталія Вікторівна – аспірантка Київського національного Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Стаття надійшла до редакції 2 жовтня 2017 р.

УДК 341.231.14

Ярослав Пасічник *

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В ДЖЕРЕЛАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті досліджується питання нормативного закріплення права людини на освіту в джерелах міжнародного права, його теоретичних конструкцій і особливостей. Встановлено, що в джерелах сучасного міжнародного права (універсального, регіонального та двостороннього рівнів) сформувалася юридична основа для забезпечення реалізації права людини на освіту та його окремих аспектів (рівності, безоплатності, доступності).

Ключові слова: освіта, право на освіту, нормативне закріплення, міжнародне право.

Пасечник Я. С. Нормативное закрепление права на образование в источниках международного права.

В статье исследуется вопрос нормативного закрепления права человека на образование в источниках международного права, его теоретических конструкций и особенностей.

Установлено, что в источниках современного международного права (универсального, регионального и двустороннего уровней) сформировалась юридическая основа для обеспечения реализации права человека на образование и его отдельных аспектов (равенства, бесплатности, доступности).

Ключевые слова: образование, право на образование, нормативное закрепление, международное право.

Pasichnyk I. S. Normative consolidation of the right to education in the sources of international law.

The article examines the issue of the normative consolidation of the human right to education in the sources of international law, its theoretical constructions and features. It is established that the sources of modern international law (on universal, regional and bilateral levels) formed the legal basis for ensuring the realization of the human right to education and its separate aspects (equality, free-of-charge, accessibility).

Keywords: education, the right to education, normative consolidation, international law.

Актуальність обраної теми обумовлюється тим, що освіта є невід'ємною складовою соціальної структури та важливою передумовою розвитку сучасного суспільства. На сьогодні відбувається оновлення вітчизняного законодавства у цій сфері, зокрема, 5 вересня 2017 року Верховною Радою України прийнятий новий Закон України «Про освіту», окремі положення якого викликають жваву дискусію навіть серед політичних діячів. В умовах реформування законодавства проблематика міжнародних стандартів освіти набуває особливого значення в Україні та світі. Крім цього, вирішення проблемних питань освіти є досить важливим для кожної особистості, держави та світового співтовариства в цілому.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика нормативного закріплення права на освіту в джерелах міжнародного права розглядається у публікаціях представників вітчизняної і зарубіжної юридичної науки, зокрема міжнародного права, конституційного права, теорії держави та права, освітнього та міжнародного освітнього права. Серед робіт останніх років відзначимо, приміром, праці А. Є. Бондаревського, О. Ф. Мельничук, Є. В. Мартиненка, І. М. Мишчака, О. А. Павлюха та інших науковців.

Метою статті є огляд нормативного закріплення права людини на освіту в джерелах міжнародного права, його теоретичних конструкцій і особливостей.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо, насамперед, питання термінології. На сьогодні жоден міжнародно-правовий документ не містить визначення терміна «освіта», що можна пояснити дуже широким змістом цього поняття. Із цього приводу Закон України «Про освіту» вказує на значення освіти, безпосередньо у преамбулі визначаючи, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [1].

Що стосується визначення «права на освіту», то воно, зазвичай, розглядається як суб'єктивне право, закріплене на національному та міжнародно-правовому рівнях.

Зокрема, Б. Андрусишин вважає, що «право на освіту в суб'єктивному розумінні є реально існуючою, гарантованою державою і міжнародним співтовариством фактичною можливістю особистості оволодівати і користуватися знаннями, вміннями і навичками з метою підвищення свого культурного рівня й особистих інтересів в інтересах усього суспільства» [2, с. 125].

На думку К. М. Романенко, конституційне право громадянина на освіту – це передбачена Конституцією, нормами міжнародного та національного права міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин у сфері освітньої діяльності, реалізація, охорона та захист якої гарантовані державою через діючу систему органів державної влади, місцевого самоврядування, мережу освітніх закладів різних форм власності і яка спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної і світової культурної спадщини з метою розвитку як кожної особистості окремо, так і суспільства загалом [3, с. 11].

О. Ф. Мельничук визначає право на освіту як забезпечену державою та соціальним середовищем можливість, визнану невід'ємною, загальною та рівною, яка необхідна для задоволення потреби кожного у здобутті знань, формуванні умінь, навичок, особистісних властивостей, інших компетентностей із метою власного гармонійного розвитку та суспільства у цілому [4, с. 67].

На сьогодні світовим співтовариством розроблено ряд міжнародно-правових актів обов'язкового та рекомендаційного характеру, положення яких є міжнародними стандартами в галузі освіти. У цих актах, особливо в актах Організації Об'єднаних Націй (надалі – ООН), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (надалі – ЮНЕСКО) та Ради Європи, містяться детально регламентовані гарантії права людини на освіту, а також його забезпечення.

До головних і найбільш важливих міжнародно-правових актів, які визначають основні аспекти освітньої діяльності та права людини на освіту, слід віднести такі:

I. Загальна декларація прав людини 1948 року, стаття 26 якої проголошує, що кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безоплатною, хоча б початкова та загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна та професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного... батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей. Преамбула Декларації позиціонує освіту як засіб сприяння поваги прав і свобод людини і їх забезпечення [5].

Загальна декларація прав людини стала першим міжнародним документом, який закріпив право кожного на освіту, а також орієнтиром для прийняття інших актів ООН у галузі прав людини. Цей міжнародно-правовий документ є конститутивним для визначення і розуміння сутності права на освіту на міжнародно-правовому рівні. Основними елементами змісту права на освіту у контексті Декларації є: право кожної людини на освіту; безоплатність початкової освіти; безоплатність загальної освіти; обов'язковість початкової освіти; загальнодоступність технічної освіти; загальнодоступність професійної освіти; доступність для всіх вищої освіти на основі здібностей кожного; право пріоритету батьків у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Із часу прийняття Загальної декларації прав людини право людини на освіту отримало загальне визнання і подальше закріплення чи відтворення в багатьох міжнародних конвенціях, конституціях країн світу, окремих законах на національному рівні.

II. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Стаття 2 Додаткового протоколу до Конвенції від 20 березня 1952 року проголосила право на освіту – нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань [6].

III. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 року передбачила, що Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, виходячи з різноманіття систем освіти, прийнятих в окремих країнах, повинна не тільки усувати будь-яку дискримінацію в галузі освіти, а й заохочувати загальну рівність можливостей і рівне до всіх ставлення в цій області [7].

IV. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, набрав чинності 3 січня 1976 року, став логічним продовженням юридизації права людини на освіту. Відповідно до статті 13 Пакту держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватися на повний розвиток людської особи й усвідомлення її гідності та повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод... Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права: початкова освіта повинна бути обов'язковою і безоплатною для всіх; середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкрита і зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безоплатної освіти; вища освіта повинна бути зроблена

однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безоплатної освіти; елементарна освіта повинна заохочуватися або інтенсифікуватися по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти; має активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань. Ніяка частина цієї статті не повинна тлумачитись у розумінні приниження свободи окремих осіб та установ створювати навчальні заклади і керувати ними при незмінній умові додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, і вимоги, щоб освіта, яку дають у таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, що його може бути встановлено державою [8].

Таким чином, даний міжнародний документ надає особливого значення праву на освіту, конкретизує його зміст і передбачає заходи для комплексного його здійснення. Вказана конкретизація права на освіту і обов'язків держав з його реалізації на міжнародно-правовому рівні має позитивне значення і роль для належного гарантування кожною державою – учасницею Пакту доступності освіти.

V. *Конвенція ЮНЕСКО про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи від 21 грудня 1979 року*. Метою Конвенції стало бажання покращити доступ на рівних умовах студентів, викладачів і наукових співробітників до навчальних, наукових і культурних установ інших договірних сторін; досягнути визнання свідоцтв, дипломів і наукових ступенів для подальшого навчання чи роботи в іншій державі; визнання рівня професійної підготовки власника диплома в інших договірних країнах та надання йому таких самих можливостей, як і випускникам національних навчальних закладів тощо. Принциповим положенням Конвенції стали норми про обмін досвідом та інформацією між країнами-учасниками й спільна розробка та визнання ними критеріїв оцінювання, навчальних програм і курсів, налагодження безперервної освіти упродовж життя та ін. Ці положення фактично заклали підґрунтя для формування Європейського простору вищої освіти та її уніфікації, що згодом було втілено в Болонському процесі [9; 10].

VI. *Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року*, статті 28 – 29 якої закріпили право дитини на освіту та передбачили, що держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема: вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту; сприяють розвиткові різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги; забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів; забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей; вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції. Держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та полегшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання. У цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються. Держави-учасниці погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на: розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; виховання поваги до прав людини та основних свобод... [11].

У цьому контексті І. Бергстрем слушно вважає, що право на освіту як одне з фундаментальних прав людини, як правило, здійснюється дитиною з перспективою на

те, що в майбутньому вона стане освіченим дорослим. Право на освіту є також суспільним договором, гарантію того, що реальні або можливі дорослі раціональні представники (агенти) дитини можуть найбільш розумно забезпечити освіту для дитини в її найкращих інтересах, становище дитини при цьому не дозволяє їй здійснювати право на освіту виключно особисто [12, р. 173].

VII. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року, яка у статті 14 встановила, що кожна людина має право на освіту, а також на доступ до професійної підготовки та підвищення кваліфікації. Це право включає можливість безкоштовного отримання обов'язкової освіти. Свобода створювати навчальні заклади за умови дотримання демократичних принципів, а також право батьків забезпечувати своїм дітям навчання і виховання відповідно до їх релігійних, філософських і педагогічних переконань дотримуються відповідно до національного законодавства, що регламентує їх здійснення [13].

VIII. Інші міжнародно-правові документи у галузі освіти. На сьогодні налічується декілька сотень міжнародно-правових документів, присвячених питанням освіти. Серед них акти, прийняті ООН, ЮНЕСКО, Міжнародною організацією праці (МОП), Співдружністю Незалежних Держав (СНД), Радою Європи (зокрема, Парламентською асамблеєю Ради Європи, Комітетом міністрів Ради Європи), рішення Європейського суду з прав людини, двосторонні угоди України з іншими державами з питань освіти. Відзначимо такі з них: Декларація прав дитини 1959 року; Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 року; Американська конвенція про права людини 1969 року; Декларація керівних принципів з використання мовлення через супутники для вільного поширення інформації, розвитку освіти та розширення культурних обмінів 1972 року; Африканська хартія прав людини і народів 1981 року; Лісабонська Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні 1997 року; Міжнародна стандартна класифікація освіти 1997 року; Декларація про вищу освіту для XXI століття 1998 року; Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» 1999 року; Арабська хартія прав людини 2004 року; Конвенція про права інвалідів 2006 року та багато інших.

У наведених документах визначаються та розкриваються стандарти, принципи та особливості права людини на освіту. Ці джерела міжнародного права є орієнтиром для формування законодавства про освіту на національному рівні. Право на освіту є загальним і невід'ємним для кожної людини. На сьогодні рівний доступ до освіти визначається на основі принципу паритетності (рівності, недискримінації) [14, с. 180].

Висновок. Узагальнюючи наведене, слід зробити висновок, що в джерелах сучасного міжнародного права (універсального, регіонального та двостороннього рівнів) сформувалася юридична основа для забезпечення реалізації права людини на освіту та його окремих аспектів (рівності, безоплатності, доступності). Крім цього, система міжнародних правових актів з питань освіти здійснює істотний вплив на формування законодавства про освіту на національному рівні окремих країн світу.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38 – 39. – Ст. 380.

2. Андрусишин Б. Освітнє право в процесі його становлення і розвитку / Б. Андрусишин // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки: зб. наук. праць на пошану академіка Ю. С. Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – С. 124 – 129.

3. Романенко К. М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. М. Романенко. – Х., 2008. – 25 с.

4. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Мельничук Ольга Федорівна. – К., 2015. – 459 с.

5. Загальна декларація прав людини : Прийнята та проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_535

7. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_174

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042

9. Конвенція ЮНЕСКО про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи від 21 грудня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_261

10. Мищак І. М. Нормотворча діяльність ООН щодо забезпечення права людини на освіту та імплементація цих норм в Україні / І. М. Мищак // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 164 – 172.

11. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021

12. Bergström Y. The Universal Right to Education: Freedom, Equality and Fraternity / Y. Bergström // Studies in Philosophy and Education. – 2010. – № 29. – P. 167 – 182.

13. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524

14. Павлюх О. А. Право на освіту: міжнародний та національний вимір (в контексті аналізу міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів) / О. А. Павлюх, Н. В. Василенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 174 – 177.

*Пасічник Ярослав Сергійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Хмельницького інституту соціальних технологій.

Стаття надійшла до редакції 13 жовтня 2017 р.

УДК 341.171

Людмила Фалалєєва *

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НІЦЬКОГО ДОГОВОРУ ТА ХАРТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА

У статті проаналізовано сутнісні аспекти та еволюційний розвиток положень Ніццького договору 2001 р. – ревізійного акта, що зберігає історичне значення як унікальний міжнародний договір інтеграційного типу, який удосконалив правові засади регулювання функціонування Європейського Союзу та його інституцій, підготувавши інтеграційне об'єднання до безпрецедентно масштабного розширення в історії створення Об'єднаної Європи. Висвітлено особливості Хартії Європейського Союзу про основоположні права 2000 р. як політичної декларації та адаптованої редакції Хартії Європейського Союзу про основоположні права 2007 р., наділеної юридично обов'язковою силою, які стали важливими чинниками розбудови європейської інтеграції, становлення та розвитку системи захисту прав людини в Європейському Союзі. Розкрито концептуальні засади зазначених актів, що сприяють усвідомленню логіки еволюції інтеграційного об'єднання та сформованого в його рамках автономного наднаціонального правопорядку.

Ключові слова: ЄС, установчі договори, Хартія Європейського Союзу про основоположні права, інституційний механізм, основоположні права.